

VU Research Portal

De moeder als facilitator van intergenerationele overdracht binnen de georganiseerde misdaad

van Dijk, Meintje; Kleemans, Edward; Eichelsheim, Veroni

published in

Tijdschrift voor Criminologie
2019

DOI (link to publisher)

[10.5553/tvc/0165182x2019061002005](https://doi.org/10.5553/tvc/0165182x2019061002005)

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Article 25fa Dutch Copyright Act

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Dijk, M., Kleemans, E., & Eichelsheim, V. (2019). De moeder als facilitator van intergenerationele overdracht binnen de georganiseerde misdaad. *Tijdschrift voor Criminologie*, 61(2), 187-202.
<https://doi.org/10.5553/tvc/0165182x2019061002005>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

De moeder als facilitator van intergenerationale overdracht binnen de georganiseerde misdaad

Meintje van Dijk, Edward Kleemans & Veroni Eichelsheim

In dit artikel pogen we verandering te brengen in de onderbelichte rol van moeders in de intergenerationale overdracht van criminaliteit: door in te zoomen op de rol van de moeder achter (het voorkomen van) de overdracht, in het bijzonder in de wereld van de georganiseerde misdaad. De resultaten van onze exploratieve studie naar 25 plegers van georganiseerde misdaad in Amsterdam en hun partners en kinderen laten zien dat moeder, via onder meer opvoedingscapaciteiten en overdracht van normen en waarden, niet alleen een belangrijke bepalende rol lijkt te hebben bij de intergenerationale overdracht van criminaliteit, maar ook bij het voorkomen van deze overdracht.

Inleiding

Onderzoek toont een substantiële samenhang aan tussen de gepleegde criminaliteit van ouders en hun kinderen (o.a. Besjes & Van Gaalen, 2008; Besemer e.a., 2011; Farrington, 2005; Junger e.a., 2013; Van de Rakt e.a., 2006; Thornberry e.a., 2003; Van de Weijer, 2014). Gemiddeld genomen hebben kinderen van criminele ouders 2,4 keer zoveel kans op crimineel gedrag dan kinderen van wie de ouders niet crimineel zijn, zo blijkt uit een recent uitgevoerde meta-analyse van 23 steekproeven met data over meerdere generaties (Besemer e.a., 2017). De overdracht blijkt het sterkst van moeders op dochters, gevolgd door moeders op zonen, vaders op dochters en het minst sterk van vaders op zonen. Als mogelijke verklaring voor de hogere kans op overdracht vanuit moeders noemen de auteurs dat crimineel gedrag minder vaak voorkomt onder vrouwen, waardoor vrouwen die zich wel bezighouden met criminaliteit wellicht meer 'afwijkend' zijn dan mannen die zich bezighouden met criminaliteit (Besemer e.a., 2017). De rol van de moeder in de intergenerationale overdracht van crimineel gedrag is tot nu toe echter vrij beperkt onderzocht. Bestaand onderzoek met betrekking tot moeders beperkt zich vooral tot de moeder als beschermende factor en focust bijvoorbeeld op hechting of opvoeding (o.a. Hoeve e.a., 2009). In veel mindere mate wordt er (1) op een risicoverhogende manier naar moeders gekeken en (2) in de diepte uitgezocht hoe overdracht (van criminaliteit) plaatsvindt vanuit de moeder. Onderzoek naar de mechanismen onderliggend aan intergenerationale overdracht van crimineel gedrag is met name gebaseerd op mannelijke ouders en hun kinderen, zoals de Cambridge Study in Delinquent Development (CSDD), die gebaseerd is op data over een groep mannen die zijn opgegroeid in een specifieke achterstandsbuurt in Londen en hun kinderen (Farrington, 2002). Daarnaast worden kinderen van zware criminelen, zoals plegers van georganiseerde misdaad, in intergeneratoneel onderzoek veelal buiten beschouwing gelaten. Met name in gezinnen van plegers van georganiseerde mis-

daad (zoals drugs-, wapen- en mensenhandel) zijn er echter aanwijzingen dat vrouwen actief betrokken zijn bij de criminele activiteiten van hun partner en bijvoorbeeld taken overnemen als hun man in detentie zit (Fiandaca, 2007; Moors & Spapens, 2017). Ook zijn er vrouwen die zelf een leidende rol spelen in internationale criminele netwerken (Kleemans e.a., 2013). Dit roept de vraag op hoe het er in gezinnen aan toegaat waarbij vader (en moeder) in de georganiseerde misdaad zit(ten): In hoeverre hangt de criminaliteit van de moeders in deze gezinnen ook samen met de criminaliteit van de kinderen? En welke rol speelt moeder in de intergenerationele overdracht en in het voorkomen daarvan?

In dit exploratieve artikel pogen we verandering te brengen in de onderbelichte rol van moeders in de intergenerationele overdracht van (zware) criminaliteit: door in te zoomen op de moeder als mechanisme achter (het voorkomen van) de overdracht, in het bijzonder in de wereld van de georganiseerde misdaad. Allereerst bespreekt het artikel bevindingen uit eerder onderzoek met betrekking tot de overdracht van criminaliteit over generaties en de rol van moeders/vrouwen binnen de georganiseerde misdaad. Vervolgens worden de resultaten gepresenteerd van onze pilotstudie naar 25 plegers van georganiseerde misdaad in Amsterdam en hun partners en kinderen, met een specifieke focus op de rol van moeder in het voorkomen dan wel faciliteren van intergenerationele overdracht.

Bevindingen uit eerder onderzoek

Intergenerationele overdracht

De meest bekende criminologische mechanismen achter de overdracht van criminaliteit betreffen de zes door Farrington (2002) geïdentificeerde mechanismen op basis van de CSDD. Het eerste mechanisme, de cyclus van deprivatie, beschrijft dat criminaliteit niet direct wordt overgedragen van generatie op generatie, maar dat risicofactoren voor crimineel gedrag, zoals armoede en drugsgebruik, worden overgedragen, waardoor criminaliteit binnen elke generatie voorkomt. Het tweede mechanisme betreft de aanwezigheid van mediërende risicofactoren voor crimineel gedrag. Deze risicofactoren zijn er op drie domeinen: (1) individueel niveau, zoals zelfcontrole en intelligentie, (2) gezinsniveau, zoals scheiding van ouders en jeugdtrauma's, en (3) mesoniveau (de omgeving), zoals school en vrienden. Het derde mechanisme betreft *assortative mating*. Deze term verwijst naar het gegeven dat mannen met een criminele geschiedenis sneller geneigd zijn te trouwen met een vrouw die ook een criminele geschiedenis heeft. Deze vrouwen hebben volgens Farrington (2002) een verhoogde kans om een inadequate opvoedingsstijl toe te passen, gekenmerkt door verwaarlozing, harde, autoritaire discipline en gebrek aan toezicht. Dit vergroot de kans dat een kind op het criminele pad raakt. In verschillende onderzoeken wordt ondersteuning gevonden voor dit mechanisme. Zo blijkt dat wanneer de moeder is aangehouden, de kans dat de vader is aangehouden vijf keer hoger is dan wanneer de moeder nooit is aangehouden (Junger e.a., 2013). Besjes en Van Gaalen (2008) stellen daarnaast dat de negatieve gevolgen van crimineel gedrag van de moeder voor kinderen groter kunnen zijn, omdat dit de veiligheid en stabiliteit van de leefsi-

tuatie van de kinderen sterker aantast dan wanneer de vader crimineel gedrag vertoont. De vierde verklaring van Farrington (2002) is gerelateerd aan sociale-leertheorieën, die impliceren dat jongere generaties criminele gedragingen en attitudes kunnen imiteren en overnemen van andere personen, in dit geval van oudere generaties. Sutherland benadrukt dat crimineel gedrag niet simpelweg wordt geïmiteerd, maar dat het gedrag wordt geleerd in interacties waarin waarden en normen met betrekking tot wat hoort en wat niet hoort, worden overgedragen. Ouders zijn belangrijke rolmodellen en kinderen met bijvoorbeeld agressieve ouders kunnen dit gedrag imiteren en leren dat het acceptabel is om dit soort gedrag te vertonen (Sutherland & Cressey, 1947). In de vijfde plaats noemt Farrington (2002) dat biologische mechanismen een rol kunnen spelen bij de overdracht van criminaliteit. Volgens deze verklaring hebben criminelen een genetische predispositie voor delinquent gedrag, wat kan worden overgedragen op hun nageslacht. De zesde en laatste verklaring suggereert dat de intergenerationele overdracht van criminaliteit het gevolg is van *bias* bij de politie, wat voor kinderen van criminele ouders de kans verhoogt om te worden veroordeeld (Farrington, 2002).

Over welke mechanismen intergenerationele overdracht van criminaliteit kunnen voorkomen, is minder bekend dan over de processen die ten grondslag liggen aan deze overdracht. De literatuur is voornamelijk gericht op beschermende factoren tegen delinquentie in het algemeen en niet op beschermende factoren of mechanismen tegen de intergenerationele overdracht van delinquentie (o.a. Farrington & Ttofi, 2012; Lösel & Farrington, 2012). Beschermende factoren kunnen 'andere' factoren zijn dan risicofactoren, met enkel een beschermende functie (zoals gelegenheid voor deelname aan prosociale activiteiten in de familie), of een tegengestelde uitkomst van een risicofactor, zoals sterke binding met school (Van der Laan e.a., 2009). Uit onderzoek blijkt dat naarmate het aantal beschermende factoren toeneemt, de kans op delinquentie afneemt. Een cumulatie van blootstelling aan beschermende factoren in meerdere domeinen (individueel, gezin, omgeving) lijkt het meest beschermend te werken en lijkt bovendien het effect van risicofactoren te dempen (o.a. Van der Laan e.a., 2009; Lösel & Farrington, 2012). Een voorbeeld van een beschermende factor betreft begeleiding van een hulpverleningsinstantie of therapeut (Tolan e.a., 2013). In Italië gaat men daar zo ver in dat kinderen in Calabrië van wie een of beide ouders in verband worden gebracht met maffiagerelateerde delicten onder begeleiding van hulpverlening uit huis kunnen worden geplaatst naar een andere regio om de band met de omgeving te doorbreken en hun de kans te geven op te groeien met een ander toekomstperspectief. Het moet echter nog blijken of deze verandering van omgeving de kinderen ertegen beschermt in de voetsporen van hun ouders te treden (Sergi, 2018). In de levensloopcriminologie wordt met betrekking tot beschermende factoren ook regelmatig de sociale-bindingstheorie van Laub en Sampson (2003) aangehaald, die stelt dat wanneer een persoon prosociale bindingen aangaat met een partner, werk of niet-criminele individuen, dit de persoon ervan kan weerhouden criminaliteit te plegen, wanneer hij of zij deze relatie(s) niet op het spel wil zetten. De bindingstheorie richt zich op het stoppen met criminaliteit, maar

prosociale bindingen kunnen wellicht ook van toepassing zijn op het voorkomen van (overdracht van) delinquentie. Zo wordt in onderzoek gevonden dat een sterke (affectieve) binding met conventionele gezinsleden en warmte, steun en betrokkenheid van een niet-criminele ouder belangrijk zijn bij het voorkomen van delinquent gedrag (Adjiembaks, 2018; Hoeve e.a., 2009; Lünemann & Pels, 2013).

Rol van vrouwen binnen de georganiseerde misdaad

Het standaard idee is dat criminaliteit, en met name georganiseerde criminaliteit, hoofdzakelijk een mannelijk fenomeen is. In 68 procent van de 150 geanalyseerde zaken binnen de Monitor Georganiseerde Criminaliteit zijn vrouwen echter betrokken als verdachte (Kleemans e.a., 2013). Dit betekent dat er enkel in een minderheid van de zaken geen vrouwelijke verdachte is. Het aantal vrouwelijke verdachten binnen de 150 bestudeerde zaken is echter relatief laag. In totaal zijn 247 vrouwelijke verdachten betrokken, wat 11 procent is van het totale aantal verdachten. Deze vrouwen houden zich bezig met diverse criminele activiteiten: van drugshandel tot fraude en witwassen. Het aantal vrouwelijke verdachten is het hoogst bij mensenhandel en seksuele uitbuiting (21 procent). Ook al zijn de meeste vrouwelijke verdachten partners van mannelijke verdachten, zij hebben niet altijd enkel een passieve rol. In meerdere zaken hebben vrouwen een actieve rol, zoals die van contactpersoon, en in acht zaken hebben vrouwen een leidinggevende rol. Ook schuwen sommige vrouwen niet om geweld te gebruiken (Kleemans e.a., 2013).

Wanneer we kijken naar literatuur over de rol van vrouwen binnen maffiafamilies, blijkt deze rol te verschillen tussen landen. In bijvoorbeeld Argentinië en Japan wordt de maffia weliswaar gekenmerkt door een mannelijke subcultuur, maar bevat deze ook een sterk vrouwelijke component (Frossard, 2007; Otomo, 2007). Zo maken vrouwen in Japan deel uit van de 'gang' en oefenen zij daadwerkelijk macht uit in het runnen van de criminele activiteiten. Ook in sommige maffiafamilies in Italië spelen vrouwen een verborgen maar grote rol en voeren veel activiteiten uit, omdat de politie minder op hen let (Ingrasci, 2007). Daarentegen hebben vrouwen in bijvoorbeeld de Cupolase maffia in Brazilië geen dominante rol. Zo worden zij niet betrokken in de organisatie wanneer de man vastzit, maar zet de man vanuit detentie zijn zaken zelf telefonisch voort (Frossard, 2007).

Wat betreft de rol van maffiavrouwen in de intergenerationele overdracht blijkt uit een casestudie van Ingrasci (2007) dat moeders in maffiafamilies in Calabrië (Italië) een cruciale rol hebben in de culturele overdracht en het behouden van maffiawaarden. Ingrasci beschrijft in overeenstemming met sociale-leertheorieën dat alle maffiamoeders onderwijzers zijn: ze brengen hun kinderen de maffiawaarden bij over hoe je te gedragen in een maffiafamilie om conflicten met andere familieleden te voorkomen, wat van hen wordt verwacht en wat de regels zijn van een 'carrière' binnen de maffiafamilie. Moeders zijn verantwoordelijk voor 'the act of rooting a set of values that later become normality and as such help the children to carry out criminal activities' (Ingrasci, 2007, 51). Naast deze casestudie van Ingrasci is er verder nog geen onderzoek gedaan naar de rol van vrouwen in de intergenerationele overdracht binnen de georganiseerde misdaad.

In dit artikel bespreken we de resultaten van onze exploratieve pilotstudie naar plegers van georganiseerde misdaad in Amsterdam en hun partners en kinderen, waarin we bestaande theoretische mechanismen achter intergenerationele overdracht en het voorkomen daarvan tegen het licht houden vanuit het perspectief van de rol van de moeder in de overdracht. De volgende onderzoeksvragen staan daarbij centraal: In hoeverre is er een relatie tussen de delinquentie van moeders en hun kinderen? En wat is de rol van moeder in intergenerationele overdracht van georganiseerde misdaad en het voorkomen hiervan?

Methode

Steekproef

Voor onze exploratieve pilotstudie naar intergenerationele overdracht binnen de georganiseerde misdaad in Amsterdam onderzochten we 25 Amsterdamse beroepscriminelen¹ (allen van het mannelijke geslacht) en hun 31 (ex-)partners (de moeders van de kinderen) en 44 kinderen (25 dochters en 19 zonen) tussen de 19 en 33, met een gemiddelde leeftijd van 23,4 jaar. Zeventien van de 25 ABC'ers hebben een Nederlandse nationaliteit en op twee kinderen na zijn alle kinderen in Nederland geboren. De ABC'ers hebben gemiddeld 33 antecedenten op hun naam staan, variërend van vermogensdelicten (91%), zoals witwassen, heling, afpersing en diefstal, tot geweldsdelicten (82%), zoals mishandeling en (poging tot) doodslag/moord, antecedenten met betrekking tot de Wet wapens en munitie (WMM) (82%) en drugsantecedenten (59%), waarbij grootschalige drugs-handel het vaakst voorkomt.

Data

Om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van de gezinnen, is in de eerste plaats gebruik gemaakt van verschillende typen dossierinformatie: politiedossiers (HKS,² Blueview³ en BVH), justitiële documentatie (strafbladen) en – indien beschikbaar – de jeugdzorgdossiers van Jeugdbescherming Regio Amsterdam (JBRA). Per gezinslid (vader, moeder en kind(eren)) is zo veel mogelijk informatie verzameld. Ook is gebruik gemaakt van informatie uit de GBA (Gemeentelijke Basisadministratie) om bijvoorbeeld scheidingen van de ouders in kaart te brengen. Na de dossieranalyse zijn er enkele aanvullende interviews gehouden met

- 1 Amsterdamse beroepscriminelen zijn personen die veelal in een crimineel samenwerkingsverband zware delicten plegen (met een strafdreiging van >4 jaar), zoals drugshandel, wapenhandel of mensenhandel. Deze personen wordt het label ABC'er toegekend vanuit de politie-eenheid Amsterdam.
- 2 HKS (Herkenningssysteem) is een landelijk systeem van de recherche, waarin personen geregistreerd staan tegen wie een proces-verbaal ter zake van een gepleegd misdrijf is opgemaakt en als verdachte naar het OM (Openbaar Ministerie) is ingezonden. In HKS worden dus antecedenten (misdrijven) geregistreerd waar iemand van verdacht is, maar niet per se voor is veroordeeld (Politie, 2015a).
- 3 Blueview is een zoekmachine die alle documenten en landelijke gegevens ontsluit met betrekking tot een bepaald persoon uit diverse handhavings- en opsporingssystemen, zoals BVH (Basisvoorziening Handhaving), Summ-IT (opsporingsinformatie) en HKS (Politie, 2015b).

medewerkers van de organisaties die betrokken zijn bij de families of de families in beeld hebben. Voor alle gezinnen is een codeerschema ingevuld om een inventarisatie te maken van de intergenerationele overdracht en de onderliggende mechanismen. Vervolgens is diepteonderzoek uitgevoerd waarin per gezin een tijdlijn en casusbeschrijving zijn gemaakt. De uitgewerkte onderzoeksopzet en de resultaten van het gehele onderzoek zijn te lezen in Van Dijk e.a. (2018). Bij de dataverzameling is uitgegaan van de kinderen en de hoofdzakelijk op mannelijke daders gebaseerde mechanismen van intergenerationele overdracht die centraal staan in de huidige literatuur. Er kwamen echter aanwijzingen naar voren dat ook de moeder een al dan niet actieve rol kan spelen in (het voorkomen van) overdracht. In dit artikel pogen we een kwalitatieve beschrijving te geven van de rol van moeder in de intergenerationele overdracht en het voorkomen daarvan.

Analysestrategie

Met betrekking tot de mate van intergenerationele overdracht vanuit moeder wordt in het artikel besproken of moeders zelf ook geregistreerd staan voor een antecedent/delict in HKS, wat voor type delicten dit betreft, en in hoeverre er een relatie lijkt te zijn tussen de delinquentie van moeders en kinderen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van HKS-informatie en justitiële documentatie. Met betrekking tot mechanismen achter intergenerationele overdracht wordt besproken welke informatie we tegenkwamen in de politie- en jeugdzorgdossiers en de aanvullende interviews omtrent de volgende drie mechanismen: (1) de cyclus van deprivatie (druggebruik van moeders en kinderen), (2) mediërende risicofactoren (scheiding van ouders, opvoedingscapaciteiten van moeder en traumatische gebeurtenissen) en (3) sociaal leren (waardesocialisatie en rolmodelfunctie moeder). Met betrekking tot beschermende mechanismen wordt besproken wat we tegenkwamen over binding met een prosociale moeder. Tot slot is ook bottom-up naar de data gekeken om eventueel andere beschermende (of juist faciliterende) processen te achterhalen. We illustreren de bevindingen met korte casusbeschrijvingen en citaten.

Resultaten

Delinquentie moeder

Uit de politiedossiers blijkt dat de meeste (ex-)partners van ABC'ers/de moeders van de kinderen zelf ook geregistreerd staan voor minimaal één antecedent in HKS (17 van de 31). Dit betreft delicten zoals (winkel)diefstal, verduistering en witwassen, mishandeling en antecedenten met betrekking tot de Opiumwet en de WWM. Ook staan drie moeders niet geregistreerd voor een antecedent in HKS, maar bleek uit registraties in andere handhavings- en opsporingssystemen (BVH, Summ-IT) dat zij wel verdacht zijn geweest van witwassen en handel in verdovende middelen. Uit de dossiers blijkt dat de antecedenten die deze vrouwen op hun naam hebben staan, vaak delicten zijn waarbij zij ervan worden verdacht mededader van hun man te zijn. Zo heeft één vrouw meer dan een jaar vastgezeten omdat bij haar een aanzienlijk geldbedrag (meer dan 1 miljoen euro) in huis

Tabel 1 *Delinquentie moeders en kinderen*

	Moeder HKS- antecedenten	Moeder geen HKS- antecedenten
Kinderen met strafblad (N=26)	13	13
Kinderen zonder strafblad (N=18)	4	14

werd aangetroffen. Deze vrouw werd verdacht van het witwassen van het geld van haar man. Met haar nieuwe partner wordt zij eveneens verdacht van witwaspraktijken. Een andere moeder is mededader van vader bij afpersing, diefstal met geweld in vereniging en overtreding van de WWM. Als hun zoon 14 jaar oud is, worden beide ouders aangehouden en wordt moeder ook een nacht in de cel gehouden.

Van de 44 kinderen uit de onderzoeksgroep heeft meer dan de helft (26) minimaal één ernstig delict gepleegd,⁴ achttien zonen en acht dochters. Het hebben van een (zwaar) criminele moeder (naast een ABC'er als vader) lijkt de kans te vergroten op intergenerationele overdracht: van de helft van de kinderen met een strafblad (13) staat de moeder ook geregistreerd voor een of meer HKS-antecedenten, tegenover vier kinderen zonder strafblad ($\Phi(1, N=44)=.82, p=.063$), zie tabel 1.

Dat de delinquentie van moeder sterk bepalend is voor intergenerationele overdracht van criminaliteit, wordt bevestigd door landelijk vervolgonderzoek dat we hebben uitgevoerd naar alle (478) verdachten van DNR⁵-zaken die in de periode 2008-2014 zijn veroordeeld voor een delict met kenmerk georganiseerde misdaad en hun kinderen. Uit deze studie blijkt dat 60 procent van de kinderen van een voor georganiseerde misdaad veroordeelde moeder zelf een strafblad heeft, ten opzichte van 43 procent van de kinderen met een voor georganiseerde misdaad veroordeelde vader (Van Dijk e.a., te verschijnen).

Cyclus van deprivatie

Wanneer we kijken naar de rol van moeder in de intergenerationele overdracht van georganiseerde misdaad, blijkt met betrekking tot het mechanisme van de cyclus van deprivatie dat drugsgebruik voorkomt in de gezinnen en in sommige gevallen lijkt te worden overgedragen van moeders op kinderen. Uit de dossiers blijkt dat van zes van de 31 moeders bij de politie of jeugdzorg bekend is dat zij harddrugs gebruiken. De moeders die drugs gebruiken, hebben vaak een traumatisch verleden, veelal met betrekking tot slachtofferschap van mishandeling. Twee van deze moeders doen zelfs meerdere malen een zelfmoordpoging. Een voorbeeld van een casus waar moeder een traumatisch verleden heeft, is een moeder die vertelt drugs te gebruiken omdat zij door haar partner, de beroeps-crimineel (die zelf ook veelvuldig drugs gebruikt), stelselmatig wordt mishandeld en

4 Een veroordeling voor een misdrijf waar voorlopige hechtenis op staat.

5 Dienst Nationale Recherche.

verkracht. Deze vrouw komt uit een gezin waar ook veel huiselijk geweld heeft gespeeld. Zowel haar zoon als haar stiefdochter die bij haar en de beroeps-crimineel zijn opgegroeid, hebben delicten gepleegd en van de stiefdochter is bekend dat zij ook drugs gebruikt. Van meerdere moeders die drugs gebruiken, is bekend dat hun kind ook drugs gebruikt en delicten heeft gepleegd. Maar dit geldt niet voor alle kinderen van moeders die drugs gebruiken.

Mediërende risicofactoren

Met betrekking tot mediërende risicofactoren in het gezin hebben we gekeken naar scheiding van ouders, opvoedingscapaciteiten en traumatische gebeurtenissen zoals huiselijk geweld. De ouders van veel kinderen van ABC'ers leiden geen standaard leven. Zo zijn van bijna alle kinderen (40) de ouders gescheiden of uit elkaar. Opvallend is dat de nieuwe vriend van moeder vaak een bekende is in het criminele circuit, soms zelfs een vriend van vader. Daarnaast hebben meerdere moeders met meer dan één ABC'er een relatie gehad (en proberen zij het soms ook weer met hun ex). Scheiding van de ouders lijkt voor sommige kinderen risicoverhogend te werken. Zo slaat een jongen op 13-jarige leeftijd op school iemand in elkaar, vlak nadat zijn ouders zijn gescheiden, en zegt bij het verhoor niet over de scheiding van zijn ouders te willen praten. Deze zoon groeit uit tot een ABC'er en zijn twee zusjes zijn ook bekend bij de politie. Een andere jongen van wie de ouders zijn gescheiden, vertoont vanaf groep 2 emotionele gedragsproblemen en door zijn gezinsvoogd worden deze problemen aan de scheiding van zijn ouders en een gevoel van afwijzing gerelateerd. Deze jongen was 3 jaar toen zijn ouders uit elkaar gingen. Hij vertelt aan zijn gezinsvoogd dat niemand hem in huis wilde hebben en voor hem wilde zorgen, waarna zijn oma hem in huis heeft genomen. Hij woonde daar vanaf dat moment doordeweeks en in het weekend bij zijn moeder en stiefvader. Deze jongen pleegt later verschillende delicten. Ook van een andere jongen die uitgroeit tot een crimineel, is bij JBRA bekend dat hij het moeilijk heeft met de scheiding van zijn ouders. Vijf jaar na de scheiding wil hij nog steeds dat zijn ouders weer bij elkaar komen, en hij ziet zijn moeder als schuldige van de scheiding. Deze jongen heeft op 8-jarige leeftijd overgewicht vanwege eetbuien, huilt regelmatig en voelt zich afgewezen. Hij is thuis erg druk, net als op school, en is weinig gemotiveerd. Dat dit enkel door de scheiding van zijn ouders komt, lijkt echter niet het geval. Volgens JBRA ervaart de jongen namelijk onveiligheid, doordat moeder te beperkt grenzen stelt. In meerdere casussen komt naar voren dat de moeders van deze kinderen, die zelf meestal ook antecedenten op hun naam hebben staan, niet in staat lijken te zijn de nodige structuur te bieden. Herhaaldelijk wordt in de dossiers van JBRA genoemd dat probleemgedrag bij kinderen ontstaat doordat zij het gevoel van controle en veiligheid verliezen, wat het gevolg is van gebrek aan voorspelbaarheid, structuur, begrenzing en veiligheid thuis. Ook het gevoel van afwijzing komt in meerdere casussen naar voren. Onderstaande casus geeft hiervan een goede illustratie, alsmede van de chaos die de wisselende aanwezigheid van vader (en soms ook moeder) in het leven van het kind met zich mee kan brengen. Uit de dossiers blijkt dat minimaal de helft van de kinderen soms een periode bij moeder woont, dan weer bij vader, dan weer bij opa en oma, enzovoort.

Van een meisje (A) dat delicten heeft gepleegd, zijn de ouders gescheiden toen zij vijf jaar oud was en daarna heeft vader een kleine twee jaar in detentie gezeten. Een paar maanden nadat vader vrijkomt, zoekt hij weer toenadering tot moeder en wil hij het opnieuw proberen. Als vader weer aanwezig is in het gezin lijkt A zich volgens haar juf minder goed te concentreren. Bij A ontstaan ook eetproblemen. Na een tijdje wijst moeder vader weer de deur en vraagt moeder om begeleiding in het helpen van haar dochter met betrekking tot het weggaan van vader en ondersteuning in de opvoeding. Een maand later wonen vader en moeder echter alweer samen. Dit gaat nog een paar keer zo door. Een jaar later krijgt moeder een tweede kind van vader, terwijl hij inmiddels ook al twee kinderen heeft bij een andere vrouw. School maakt zich zorgen om A. Ze heeft een taaltest slecht gemaakt maar dat lag volgens de leerkracht niet aan haar intelligentie. A heeft een geringe concentratie, is onvoldoende ontwikkeld en krijgt bijna dagelijks straf omdat ze de les verstoort. Alleen bij haar vaste leerkracht is ze niet vervelend, hier weet A de regels en is er een duidelijke structuur. Thuis is er weinig duidelijkheid en structuur volgens JBRA. A heeft geen duidelijke omgangsregeling met haar vader en dit vormt een risicofactor. A komt steeds terug op de afwezigheid van vader en de instabiliteit is slecht voor haar. Bovendien is A regelmatig getuige van ruzies die haar ouders hebben en heeft ze ook meegekregen dat haar vader een keer een pistool op het gezicht van haar moeder richtte. Als het zusje van A wordt geboren, moet vader weer de cel in en als hij vrijkomt, gaat hij bij zijn andere vriendin en kinderen wonen. A is dan twaalf jaar. A raakt op dertienjarige leeftijd (als zij geen hulpverlening meer krijgt) betrokken bij een straatroof. Tijdens het verhoor moet zij huilen en zegt zij dat zij haar echte vader niet meer ziet. Ze zou het contact verbroken hebben, omdat hij telkens beloofde haar op te halen, maar dit vervolgens niet deed [later is er wel weer contact tussen vader en dochter]. A geeft tevens aan geen band te hebben met haar moeder. Dit zou ze wel willen, maar ze vertrouwt haar moeder niet en ze zegt dat haar moeder haar een hoer noemt. A zegt zich eenzaam te voelen omdat haar moeder de hele week aan het werk is en als ze wel thuis is vraagt het kleine zusje van A veel aandacht. A zou graag willen dat haar moeder haar ook ziet staan.

Of scheiding van de ouders/het niet opgroeien bij vader ook een beschermend effect kan hebben, blijkt niet uit het onderzoek. De kinderen die zelf geen strafblad hebben, zijn allen bij moeder blijven wonen na scheiding met vader, maar hebben op drie kinderen na nog wel contact met vader. Van meerdere kinderen die zelf geen strafblad hebben, krijgt moeder echter een nieuwe vriend die geen delicten heeft gepleegd. Dit is opvallend, aangezien de nieuwe partners van de moeders van de kinderen die zelf wel een strafblad hebben vaak wel bekenden zijn in het criminele circuit. Wellicht dat de partnerkeuze en opvoedingscapaciteiten

Meintje van Dijk, Edward Kleemans & Veroni Eichelsheim

van moeder (zoals het stellen van grenzen) medebepalend zijn voor het effect van een scheiding.

Wat betreft jeugdtrauma's blijkt dat kinderen van plegers van georganiseerde misdaad vaak al op jonge leeftijd worden geconfronteerd met diverse traumatische gebeurtenissen. Zo is van een derde (16) van de kinderen de vader geliquideerd en van sommige kinderen is bekend dat zij aanwezig zijn geweest bij de inval van een arrestatieteam, getuige zijn geweest van een schiet- of vechtpartij of van huiselijk geweld, dan wel zelf mishandeld worden. Van twee moeders is bekend dat zij meerdere zelfmoordpogingen hebben gedaan. In één casus doet een meisje vanwege traumatische gebeurtenissen zelf een zelfmoordpoging door in haar pols te snijden. Van dit meisje zit de vader al jarenlang vast, is de broer opgepakt en gebruikt moeder verschillende soorten drugs.

Als we inzoomen op huiselijk geweld, blijkt uit de dossiers dat huiselijk geweld zeer stressvol lijkt te zijn voor sommige kinderen, vooral in combinatie met gebrekkige opvoedingscapaciteiten van moeder. Zo krijgt één dochter hulpverlening van JBRA op advies van school, omdat zij meerdere malen getuige is geweest van huiselijk geweld en de onstabiele situatie thuis veel invloed op haar heeft. Moeder heeft volgens JBRA gebrekkige opvoedingscapaciteiten en het meisje mist de emotionele steun en veiligheid bij beide ouders. Het meisje wordt ook een keer zelf door vader geslagen als zij 16 jaar oud is. Hiervan wil ze geen aangifte doen en haar moeder vindt het 'allemaal maar best' volgens de politie. Over het voorkomen van huiselijk geweld in deze gezinnen vertelt een geïnterviewde het volgende:

'Als je geweld gebruikt in je "werk", dan is het gebruik van geweld in een relatie ook niet zo bijzonder. En wat je ook ziet, is dat er vaak middelen worden gebruikt en veel wordt gedronken en ze [de beroeps-criminelen] staan ook onder ontzettende stress, wat agressie verhogend werkt.'

Als de ouders uit elkaar gaan, gaat het geweld vaak door in de nieuwe relaties, zoals in de volgende casus:

Een meisje dat later delicten pleegt is getuige van huiselijk geweld van zowel haar vader naar zijn nieuwe partner als van de nieuwe partner van moeder naar haar moeder. De nieuwe vriend van moeder loopt zelfs met een vuurwapen rond en zit een jaar later in de gevangenis voor poging tot doodslag. Moeder laat deze man, net als andere mannen, op haar dochter passen. Haar dochter wordt door een van deze mannen seksueel misbruikt. Dit vertelt de dochter aan de nieuwe vriendin van vader, waarop vader met een pistool naar moeder gaat om het meisje op te halen. Hierop gaat het meisje een tijdje bij haar vader en zijn nieuwe vriendin wonen. Vader lijkt haar echter ook geen adequate opvoeding te bieden. Zo vertelt het meisje aan moeder dat vader laatst ruzie had met zijn andere ex en een 'blaffer' uit de auto haalde om haar neer te schieten. Later blijkt dat er ook

geweld plaatsvindt in de nieuwe relatie van vader en dat de dochter hier getuige van is. Wanneer het onrustig is in de thuissituatie, uit zich dat in het gedrag van het meisje op school volgens JBRA. In deze periode vecht het meisje bijvoorbeeld met een jongen op school.

Huiselijk geweld of zelf slachtoffer worden van misbruik leidt echter niet altijd tot criminaliteit. Zo zijn twee niet-delinquente dochters getuige geweest van huiselijk geweld en mishandeld door de nieuwe vriend van moeder. Wat in deze casus beschermend kan hebben gewerkt, is dat de dochters therapie hebben gekregen, de rest van hun jeugd zijn opgegroeid in een pleeggezin en begeleid zijn door een gezinsvoogd van JBRA. In de jeugdzorgdossiers wordt namelijk genoemd dat het veel beter gaat met deze meisjes sinds zij therapie en begeleiding krijgen.

Sociaal leren

Als we kijken naar het mechanisme sociaal leren, blijkt uit de dossiers dat deze kinderen met andere normen en waarden lijken op te groeien dan de meeste kinderen. Zo lijkt in de meeste gezinnen de norm te heersen dat problemen met geweld en bedreiging kunnen worden opgelost. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een casus waarbij een moeder naar de moeder van een jongen gaat die door haar zoon wordt mishandeld. De moeder zegt dat het slachtoffer het wel uitgelokt zal hebben en dat deze haar zoon anders maar eens 'terug moet pakken'. De kinderen zijn bovendien regelmatig getuige van het criminele of gewelddadige gedrag van hun moeder. Zo wordt één meisje als zij 6 jaar is aangereden door een fietser, waarop haar moeder de fietser een paar klappen verkoopt. Een geïnterviewde vertelt over de waardesocialisatie in deze gezinnen het volgende:

'Wat je ziet is dat kinderen normaal gezien in een veilig gezin opgroeien, waarin ze zichzelf kunnen ontwikkelen, normen en waarden meekrijgen en meedoen in de samenleving. En bij deze gezinnen zie je dat het vaak gesloten gezinnen zijn die al van jongs af aan niet meedoen met de reguliere samenleving. Wat je ook ziet is dat ze hele andere normen en waardenpatronen hebben en ideeën over wat nou belangrijk is of niet (...). Je ziet gewoon in heel veel dingen normvervaging: "wij hebben onze eigen afspraken/regels en als je hier niet aan houdt dan lossen we dat onderling op". En als er een gezinslid is dat twijfelt, dan wordt deze gecorrigeerd en wordt gezegd dat hij of zij gewoon mee moet doen.'

Voorals moeders lijken een belangrijke bepalende factor te vormen in de waardesocialisatie, omdat vaders vaak op pad zijn of voor een tijdje verdwijnen. Deze rolmodelfunctie van moeders wordt als volgt benadrukt door een geïnterviewde:

'Kinderen hebben hun vader al niet als rolmodel omdat hij vaak weg is of vast zit, dus dan wordt de moeder heel belangrijk, nog belangrijker als rolmodel. Maar als die dan ook met allemaal criminele dingen bezig is, of loopt te schel-

den naar politie of Bureau Jeugdzorg als zij binnenkomen en tegen de kinderen zegt dat ze niet met deze mensen mogen praten, dan wordt het voor kinderen ontzettend lastig om daar nog uit te komen.’

Opvallend is dat de ruime meerderheid van de moeders niet open lijkt te staan voor hulpverlening. Dit blijkt onder meer uit verschillende zorgmeldingen die zijn gedaan voor de kinderen, waarbij aan de moeder is geadviseerd hulp te accepteren. In de meeste gevallen vond de betreffende moeder dit echter niet nodig, waardoor er geen hulpverlening tot stand is gekomen. In een casus geeft JBRA bijvoorbeeld als advies om begeleiding voor het kind te realiseren voor zijn gedrag en denkwijze. De moeder is echter van mening dat het goed gaat met haar kind, dat zij en vader de problemen zelf kunnen oplossen, en dat school en JBRA zich er niet mee moeten bemoeien. In een andere casus waarbij het niet goed gaat met de zoon, wordt moeder geadviseerd om naar een psycholoog te gaan (vanwege bedreigingen van vader naar moeder), maar dit advies wordt niet opgevolgd. Deze moeder zegt eveneens dat het allemaal wel meevalt. Er zijn echter ook moeders die wel openstaan voor hulpverlening. Zo maakt een moeder zich daadwerkelijk zorgen over haar zoon, maar wordt zijn therapie gestaakt vanwege gebrek aan motivatie. Geïnterviewden beamen dat het vooral heel lastig is om met jongens door te gaan. Meisjes ervaren geboden ondersteuning door een hulpverleningsinstantie doorgaans wel als prettig, omdat zij het vaak goed doen op school en er soms toch mee zitten dat zij hun vader (en moeder) niet achterna willen gaan en andere dingen willen doen in hun leven.

Beschermende rol van moeder?

In de dossiers was relatief weinig informatie aanwezig over beschermende factoren en de rol van moeder in het voorkomen van intergenerationele overdracht. Het lijkt er aan de ene kant op dat het hebben van een niet-criminele moeder (slechts) een van de factoren is in de cumulatie van beschermende factoren, samen met onder meer het hebben van een eigen huis, een goede opleiding, een baan en geen criminele partner of vrienden. Aan de andere kant bestempelen sommige geïnterviewden het hebben van een moeder met adequate opvoedingscapaciteiten en andere normen en waarden dan de criminele vader als meest beschermende factor tegen het voorkomen van overdracht. Een voorbeeld van een citaat: ‘Dat zij toch eigenlijk thuis de baas is en ander voorbeeldgedrag laat zien of misschien wel denkt “dit is voor jou een mooie manier om eruit te komen”.’ De beschermende werking van het hebben van een moeder met andere normen en waarden blijkt ook uit de dossiers. Zo zegt één moeder te weten dat vader illegale dingen doet, maar dat ze hier niks mee te maken wil hebben, en dat zij in een restaurant werkt en ook als receptioniste. Haar beide dochters hebben slechts één antecedent op hun naam staan. Verder lijkt bij de enige zoon uit de onderzoekspopulatie die geen delicten heeft gepleegd, sprake van een normale moeder-kindrelatie (afgeleid uit diverse afgetapte telefoongesprekken): zijn moeder is betrokken bij zijn schoolcarrière en heeft geen delicten op haar naam staan. Een geïnterviewde benadrukt dat het belangrijk is iets aan te bieden voor moeders die eruit willen stappen met hun kinderen en niet in een getuigenbescher-

mingsprogramma willen. Volgens deze geïnterviewde zitten deze vrouwen niet veilig in een blijf-van-mijn-lijfhuis of *safehouse* en is hulpverlening nog te weinig ingesteld op deze doelgroep.

Conclusie en discussie

In dit exploratieve artikel over de rol van moeder in het voorkomen dan wel faciliteren van intergenerationele overdracht stonden de volgende vragen centraal: In hoeverre is er een relatie tussen de delinquentie van moeders (de (ex-)partners van de ABC'ers) en hun kinderen? En wat is de rol van moeder in intergenerationele overdracht van georganiseerde misdaad en het voorkomen hiervan? Uit het onderzoek blijkt dat kinderen die naast een zwaar delinquente vader ook een moeder hebben die antecedenten op haar naam heeft staan, een hogere kans hebben op een strafblad dan kinderen van wie de moeder geen antecedenten op haar naam heeft staan. Dit komt overeen met de studies van Besjes en Van Gaalen (2008) en Nijhof en collega's (2007), die aantonen dat kinderen het vaakst crimineel zijn als beide ouders crimineel gedrag vertonen. Bij de moeder gaat het (net als bij maffiavrouwen; Fianadaca, 2007) vaak om delicten zoals drugshandel of witwassen, waarbij zij ervan wordt verdacht mededader van haar man te zijn.

De onderzochte groep kinderen van ABC'ers lijkt in relatief afgeschermd/gesloten gezinssystemen op te groeien waarin onder meer drugsgebruik, het plegen van delicten (in georganiseerd verband) en het gebruik van geweld als 'normaal' worden gezien. Vergelijkbaar met het onderzoek van Ingrassi (2007) naar maffia-families, lijken de moeders in deze gezinnen van ABC'ers de waarden en normen van hun 'subcultuur' over te dragen op hun kinderen en dus een risicoverhogende/faciliterende rol te hebben in de intergenerationele overdracht. Verder lijken deze partners van beroeps-criminelen, die zelf in de meeste gevallen ook antecedenten op hun naam hebben staan, vaak niet over voldoende opvoedingscapaciteiten te beschikken om het kind een adequate en stabiele opvoeding te geven. Deze bevinding is in overeenstemming met eerder onderzoek van Farrington (2002), waaruit naar voren komt dat criminele vrouwen een verhoogde kans hebben om een inadequate opvoedingsstijl toe te passen, waardoor de kans toeneemt dat een kind op het criminele pad raakt. Opvallend is dat hulpverlening nauwelijks binnen lijkt te komen bij deze gezinnen, ondanks de vele traumatische gebeurtenissen waarmee veel van deze kinderen al op jonge leeftijd worden geconfronteerd, zoals de liquidatie van hun vader, de inval van een arrestatieteam of huiselijk geweld. Moeders zoeken zelf geen hulp en aangeboden hulp wordt vaak niet geaccepteerd.

In de dossiers was relatief weinig informatie aanwezig over beschermende factoren en de rol van de moeder in het voorkomen van intergenerationele overdracht. Maar in een aantal casussen waar moeder geen antecedenten op haar naam heeft staan en er andere normen en waarden op na lijkt te houden dan vader, lijkt dit (met name in combinatie met andere beschermende factoren) preventief te werken. Dat binding met, of het hebben van, een moeder met prosociale waarden in veel gevallen criminaliteit lijkt te voorkomen, komt overeen met bestaande litera-

tuur over beschermende factoren (o.a. Hoeve e.a., 2009; Lünemann & Pels, 2013). De moeder lijkt, via onder meer opvoedingscapaciteiten en overdracht van normen en waarden, dus niet alleen een belangrijke bepalende rol te hebben bij de intergenerationele overdracht van criminaliteit bij kinderen van beroepscriminelen, maar ook bij het voorkomen van deze overdracht (voor zover hierover informatie beschikbaar was). De belangrijke rol van moeder in het leven van kinderen van beroepscriminelen heeft er wellicht mee te maken dat deze kinderen veel traumatische situaties meemaken en vader vaak periodes afwezig is. Het hebben van een moeder die in staat is aandacht en structuur te bieden, kan dan wellicht cruciaal zijn om ontsporing van de kinderen te voorkomen. Dit pleit voor een passende, gerichte constructie om de opvoedingscapaciteiten van deze moeders te versterken, en waar nodig dient de moeder ook een veilige uitweg te worden geboden om met de kinderen bij de criminele vader weg te gaan.

Zoals ieder uitgevoerd onderzoek kent deze pilotstudie ook een aantal beperkingen. Een eerste discussiepunt is de kleine N van het onderzoek: 25 ABC'ers, hun 31 (ex-)partners en 44 kinderen. Dit zijn te weinig eenheden om geavanceerde statistische analyses op los te laten of generaliserende uitspraken te doen. Omdat het exploratieve onderzoek zich niet leent voor generaliserende uitspraken, is ervoor gekozen om vooral te werken met casussen en de focus te leggen op kwalitatief onderzoek en het soort uitspraken dat op basis daarvan kan worden gedaan. Een andere beperking van het onderzoek is dat het voornamelijk is uitgevoerd op basis van dossierinformatie. Een nadeel van het werken met dossiers is dat deze bronnen voor operationele doelen en niet voor wetenschappelijk onderzoek zijn ontworpen. Dat wil zeggen dat de leveranciers van de informatie niet dezelfde eisen van validiteit en betrouwbaarheid stellen aan de gegevens die een wetenschappelijk onderzoeker eraan zou stellen (Bijleveld, 2007). Bovendien is het mogelijk dat de verschillende aspecten van de rol van moeder in de overdracht en het voorkomen daarvan niet altijd goed in beeld komen op basis van dossieronderzoek, aangezien de dossiers vaak de kinderen of de (mannelijke) daders als uitgangspunt nemen. Over aspecten die niet in de dossiers zijn opgenomen, kan geen uitspraak worden gedaan. Daarnaast betekent het niet dat wanneer iets niet in een dossier is opgenomen, dit niet voorkomt of geen rol speelt in de overdracht/het leven van het kind. Wanneer bijvoorbeeld geweld in het gezin niet bekend is bij de politie, betekent dit niet direct dat het niet plaatsvindt. Ook met betrekking tot bijvoorbeeld opvoedingsstijl waren we afhankelijk van wat we tegenkwamen in de dossiers, en vooral over de rol van moeder in het voorkomen van de overdracht was weinig informatie beschikbaar. Om een beter beeld te krijgen van de rol van moeder in (het voorkomen van) intergenerationele overdracht zou het goed zijn de doelgroep zelf te interviewen, maar dit was helaas niet mogelijk. Wel zijn interviews uitgevoerd met medewerkers van de politie en JBRA, om de informatie uit de dossiers aan te vullen. Bovendien is niet alleen gebruik gemaakt van politiedossiers, maar ook van justitie- en jeugdzorgdossiers om de hoeveelheid informatie over de gezinnen zo groot mogelijk te maken. Daarnaast betreft het een unieke onderzoeksgroep, die voorheen onder de radar bleef. Belangrijk te vermelden is dat er geen 'standaard' gezin lijkt te zijn met een

ABC'er als hoofd van de familie. De situaties zijn erg verschillend, waardoor de rol van moeder dit ook kan zijn. Deze pilotstudie vormt een eerste stap in het ontfaan van de rol van de moeder in de intergenerationele overdracht van zware criminaliteit. Nader onderzoek is echter dringend nodig.

Referenties

- Adjiembaks, S. (2018). *(On)gemerkt bijzonder. Levensverhalen van resisters en de betekenis van het uitblijven van een criminele carrière*. Den Haag: Boom juridisch.
- Besemer, S., Ahmad, S.I., Hinshaw, S.P. & Farrington, D.P. (2017). A systematic review and meta-analysis of the intergenerational transmission of criminal behavior. *Agression and Violent Behavior*, 37, 161-178.
- Besemer, S., Geest, V. van der, Murray, J., Bijleveld, C.C.J.H. & Farrington, D.P. (2011). The relationship between parental imprisonment and offspring in England and the Netherlands. *British Journal of Criminology*, 51, 413-437.
- Besjes, G. & Gaalen, R. van (2008). *Jong geleerd, fout gedaan?* Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Bijleveld, C.C.J.H. (2007). *Methoden en technieken van onderzoek in de criminologie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Dijk, A.M.M. van, Kleemans, E.R. & Eichelsheim, V.I. (2018). Children of organized crime offenders: like father like child? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1-19.
- Dijk, A.M.M. van, Eichelsheim, V.I., Kleemans, E.R., Weijer, S.G.A. van de & Soudijn, M. (te verschijnen). Intergenerational continuity of crime among children of organized crime offenders in the Netherlands.
- Farrington, D.P. (2002). Families and crime. In: J.Q. Wilson & J. Petersilia (eds.). *Crime: public policies for crime control*. Oakland, CA: Institute for Contemporary Studies Press, 129-148.
- Farrington, D.P. (2005). *Integrated developmental and life-course theories of offending: advances in criminological theory*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Farrington, D.P. & Ttofi, M.M. (2012). Protective and promotive factors in the development of offending. In: T. Bliesener, A. Eelmann & M. Stemmler (2012). *Antisocial behavior and crime*. Cambridge: Hogrefe Publishing, 71-88.
- Fiandaca, G. (ed.) (2007). *Women and the mafia: female roles in organized crime structures*. New York: Springer
- Frossard, D. (2007). Women in organized crime in Brazil. In: G. Fiandaca (ed.). *Women and the mafia*. New York: Springer, 181-204.
- Hoeve, M., Dubas, J.S., Eichelsheim, V.I., Laan, P.H. van der, Smeenk, W. & Gerris, J.R.M. (2009). The relationship between parenting and delinquency: a meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37, 749-775.
- Ingrasci, O. (2007). Women in the 'Ndrangheta: the Serraino-Di Giovine case. In: G. Fiandaca (ed.). *Women and the mafia*. New York: Springer, 47-52.
- Junger, M., Greene, J., Schipper, R., Hesper, F. & Estourgie, V. (2013). Parental criminality, family violence and intergenerational transmission of crime within a birth cohort. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 19(2), 117-133.
- Kleemans, E.R., Kruisbergen, E.W. & Kouwenberg, R.F. (2013). Women, brokerage and transnational organized crime. Empirical results from the Dutch Organized Crime Monitor. *Trends in Organized Crime*, 17(2), 16-30.

Meintje van Dijk, Edward Kleemans & Veroni Eichelsheim

- Laan, A.M. van der, Schans, C.A. van der, Bogaerts, S. & Doreleijers, T.A.H. (2009). *Criminogene en beschermende factoren bij jongeren die een basisonderzoek ondergaan*. Den Haag: WODC.
- Laub, J. & Sampson, R. (2003). *Shared beginnings, divergent lives: delinquent boys to age 70*. Cambridge/London: Harvard University Press.
- Lösel, F. & Farrington, D.P. (2012). Direct protective and buffering protective factors in the development of youth violence. *American Journal of Preventive Medicine*, 43(2), 8-23.
- Lünnemann, K.D. & Pels, T.V.M. (2013). *Van generatie op generatie. Een literatuurstudie naar het doorbreken van geweld en de rol van opvoeding*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Nijhof, K.S., Engels, R.C.M.E., Wientjes, K.A.N. & Kemp, R.A.T. de (2007). Crimineel gedrag van ouders en kinderen. *Pedagogiek*, 27, 29-44.
- H. Moors & T. Spapens (2017). *Criminele families in Noord-Brabant. Een verkenning van generatie-effecten in de georganiseerde misdaad*. Amsterdam: Reed Business.
- Otomo, R. (2007). Women in organized crime in Japan. In: G. Fiandaca (ed.). *Women and the mafia*. New York: Springer, 205-218.
- Politie (2015a). *HKS-applicatie*. Gevonden op http://amlkorpsnet.politie.local/applicaties/applicaties_info/hks.aspx.
- Politie (2015b). *Wat is Blueview?* Gevonden op <http://intranet.politie.local/categorie/ondersteuning/onderwerpen/b/blueview/overzicht/informatie/1206/algemenedocumenten/wat-is-blueview.html>.
- Rakt, M. van de, Nieuwbeerta, P. & Graaf, N.D. de (2006). Zo vader, zo zoon? De intergenerationele overdracht van crimineel gedrag. *Tijdschrift voor Criminologie*, 4(48), 345-360.
- Sergi, A. (2018). Widening the antimafia net. Child protection and the socio-cultural transmission of mafia behaviours in Calabria. *Youth Justice*, 1-20.
- Sutherland, E.H. & Cressey, D.R. (1947). *Principles of criminology*. Philadelphia: J.B. Lippincott Company.
- Thornberry, T.P., Freeman-Gallant, A., Lizotte, A.J., Krohn, M.D. & Smith, C.A. (2003). Linked lives: the intergenerational transmission of antisocial behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 31, 171-184.
- Tolan, P.H., Henry, D.N., Schoeny, M.S., Lovegrove, P. & Nichols, E. (2013). Mentoring programs to affect delinquency and associated outcomes of youth at risk. A comprehensive meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 10(2), 179-206.
- Weijer, S.G.A. van de (2014). *The intergenerational transmission of violent offending*. Doctoral thesis Vrije Universiteit Amsterdam.